

ULUSLARARASI POLİTİKADA ANALİZ DÜZEYİ SORUNU

Faruk Sönmezoğlu

I — Giriş

Bir sosyal olgu, olay veya fikri, kendisini etkileyen tüm faktörleri aynı anda ele alarak analiz etmek son derece zor, belki de imkânsızdır. Bunun en önemli sebebi, sosyal bilimlerin konusunun - şu veya bu oranda, son derece karmaşık bir varlık olan insan ile ilgili olmasıdır. Temelinde bu karmaşık varlığın yer aldığı bir sosyal olgu, olay veya fikri, bu analizi zorlaştıran, hatta imkânsız kılan karmaşıklığından kurtarma, belirli bir soyutlama düzeyine tekabül eden modeller aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışılır. Tüm modeller, sosyal gerçekliğe oranla bir basitleştirmeyi ifade ederler. Bu basitleştirme çoğu defa belirli ölçüde bir çarpıtmayı da beraberinde getirir. J. David Singer 1961 yılında yazdığı **Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Sorunu** (1) adlı, artık klasikleşmiş olan makalesinde, konuyu uluslararası politika disiplini çerçevesinde ele alırken güzel bir benzetme yapmaktadır. Singer, bir analizde inceleme konusu olarak yer alan bir olgu, olay veya fikrin bir model çerçevesinde ele alınmasını, üç boyutlu bir yer kürenin, iki boyutlu bir kâğıt üzerine harita olarak taşınmasına benzet-

(1) J. David Singer, «The Level-of-Analysis Problem in International Relations» *World Politics*, Vol: XIV, No: 1 (October 1961).

mekte ve her iki durumda da Şu veya bu noktalarda, Şu veya bu oranda bir çarpıtmanın kaçınılmazlığına işaret etmektedir (2). dir (2).

Diğer taraftan, analiz edilen olgu, olay veya fikirlerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin **betimlenmesi, açıklanması** ve giderek **tahmin edilmesi** de, çoğunlukla bu türden modeller çerçevesinde gerçekleŐtirilmek zorundadır. Sorun, bu betimleme, açıklama ve tahminlerin hangi tür bir haritalama tekniği düz­yinde gerçekleŐtirildiđinin, yani u-boyutlu yerküre iki-boyutlu düzleme taŐınırken, reel yerküre boyutlarına hangi noktalarda yaklaŐıldıđının hangi noktalarda uzaklaŐıldıđının bilinmesidir. Hiç bir haritalama tekniği yerküreyi, boyutlarını belirli noktalarda ve belirli olerde bir çarpıtmaya tabii tutmadan kâğıt üzerine aktaramaz. Diğer bir deyişle, yerküreyi gerçeğe en uygun bir Şekilde kâğıt üzerine taŐımak açısından çeşitli haritalama teknikleri birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

II — eŐitli Düzeyler

Analiz düzeyi sorununun uluslararası politika disiplini içerisinde bir inceleme başlığı olarak yer alması, ilk defa Singer'ın adı geçen makalesi ile söz konusu olmuŐtur (3).

Singer çalışmasında, uluslararası politika analizinde **uluslararası sistem ve ulusal devleti** iki u düzey olarak ele almakta ve incelemektedir. O tarihten günümüze kadar, konuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili olan bir çok çalışmada çeşitli ana-

(2) Singer, op. cit., ibid.

(3) Konu bundan önce de uluslararası politika ile ilgili bazı çalışmalarda sistematik olmayan bir biçimde veya bazı özel noktalara ilişkin olarak ele alınmıŐtır. Örneğin Kenneth N. Waltz'ın **Man, The State and War; A Theoretical Analysis** (New York: Columbia University Press, 1959) adlı kitabı savaşın sebeplerini, birey, devlet ve uluslararası sistem olmak üzere u ayrı düzeyde analiz etmektedir. Waltz'ın çalıŐmasının bu açıdan bir değerlendirilmesi için bkz: J. David Singer «International Conflict; Three Levels of Analysis», **World Politics**, Vol: XII (April 1960), s. 453-461.

liz düzeyi sınıflandırmaları yapılmıştır. Örneğin K.J. Holsti ve J. Frankel uluslararası politika incelemelerinde başlıca üç analiz düzeyinden söz etmektedirler: Birey, devlet ve sistem (4). Alanla ilgili diğer yazarlardan James N. Rosenau, Ronald J. Yalem ve L. Cantori - S. Spigel örneklerinde de ulusal, bölgesel ve global olmak üzere başlıca üç düzey ele alınmaktadır (5). Handelman - Shapiro - Vasquez üçlüsü ise aktör, karşılıklı ilişki ve sistem olmak üzere başlıca üç analiz düzeyi sıralamaktadırlar (6).

Singer'in öncü çalışmasından sonraki döneme ait olan her üç sınıflandırma da, yazarın klasik ikili ayrımının genel geçerliliğini ortadan kaldırmamaktadır (7). Gerçekten de ilk iki sınıflandırmadaki «devlet» düzeyi veya «ulusal» düzey **ulusal devlet düzeyine**, «sistem» düzeyi veya «global» düzey de **uluslararası sistem düzeyine** karşılık gelmektedir. Farklılık ise, büyük ölçüde 1961 sonrası reel uluslararası politika dünyasında ve bu alandaki analizlerde kullanılan yaklaşımlardaki değişikliklerle ilgili olarak sınıflandırmalara alınan «birey» ve «bölge» düzeylerinin varlığıdır. Üçüncü kategori sınıflandırmada, ilk bakışta, ilk ikisiyle ortak olan tek düzeyin «sistem» olduğu düşünülebilir.

(4) K. J. Holsti, *International Politics, A framework for Analysis*, 2th ed. (London: Prentice - Hall International, Inc., 1974), s. 17; Joseph Frankel, *Conflict and Harmony* (London: Allen Lane The Penguin Press, 1969), s. 21.

(5) James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson, Gavin Boyd, eds. *World Politics. An Introduction* (New York: The Free Press, 1976), s. 8; Ronald J. Yalem, «The Level-of Analysis Problem Reconsidered» *The Year book of the World Affairs*, 1977, s. 307; Cantori and Spiegel, «International Regions; A Comparative Approach to Five Subordinate Systems», *International Studies Quarterly*, December 1969, s. 361.

(6) John R. Handelman, Howard B. Shapiro, John A. Vasquez, *Introductory Case Studies for International Relations Vietnam, The Middle East, The Environmental Crisis* (Chicago, Illinois: Rand Mc Nally College Publishing Company, 1974), s. 1.

(7) Örneğin Michael Brecher da genelde bu türden bir ikili ayrımı savunmaktadır. Bkz: Michael Brecher «International Relations and Asian Studies, The Subordinate State System of Southern Asia» *World Politics*, Vol: XV, No: 2 (January, 1963), s. 217.

Oysa bu sınıflandırmada yer alan «aktör» düzeyinin, «birey» ve «ulusal-devlet» düzeylerini kapsadığı ortadadır. Ve de günümüz uluslararası politika incelemelerinde giderek artan bir şekilde «aktörler» olarak yer alan «uluslararası-uluslararası - uluslararası kuruluşlar» da bu başlık altında ele alınabilirler. Bu sınıflandırmada yer alan «karşılıklı ilişki» kategorisi ise aktörlerin birbirlerine ilişkin tutum, davranış ve tepkilerinin ele alındığı durumları kapsamına almaktadır. Diğer bir deyişle, analizlerde aktörler dışında ayrı bir analiz birimi niteliği taşımamaktadır. Gerçekten de «karşılıklı ilişki», doğrudan bu ilişkinin tarafları olan aktörler açısından ele alınarak bu düzeyde incelebileceği gibi, bu ilişkilerin üzerinde sürdüğü sistem düzeyinde de ele alınabilir. Bu açıdan çalışmada «karşılıklı ilişki» ayrı bir analiz düzeyi olarak alınmak yerine, diğer analiz düzeylerine ilişkin açıklamalar şeklinde yer almıştır.

Sonuç olarak günümüz uluslararası politika alanında, **şu veya bu oranda kullanılan beş** analiz düzeyi sıralanabilir (8). Bununla beraber sözkonusu düzeyleri **aktör düzeyi** (birey-ulusal devlet, uluslararası —uluslararası - uluslararası kuruluşlar) ve **sistem düzeyi** (bölgesel alt-sistem, global sistem) şeklinde başlıca iki grupta toplamak mümkündür (9). Ulusal devletin uluslararası politika dalının en önemli aktörü olma konumunu halen muhafaza ettiği düşünülürse, aktör düzeyi ile ilgili analizlerin büyük çoğunluğunun bu aktör ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu ise, Singer'ın 1961 yılındaki makalesinde ortaya koyduğu, uluslararası politika analizlerindeki ulusal devlet/uluslararası sistem kutuplaşmasının genel hatlarıyla günümüzde de geçerliliğini koruduğunu göstermektedir.

*
**

(8) Birey düzeyi, ulusal devlet düzeyi, uluslararası-uluslararası-uluslararası kuruluşlar düzeyi, bölgesel alt-sistem düzeyi ve global sistem düzeyi.

(9) Brecher sistem düzeyini, Tâbi (Subordinate) Sistemler, Hâkim Sistem ve Dünya Siyasal Sistemi veya Global Siyasal Sistem olmak üzere üçe ayırmaktaysa da, ikinci ve üçüncü kategorilerin birbirlerine olan yakınlığına işaret etmektedir (Brecher, op. cit., s. 217-218).

Analiz düzeyi kavramı buraya kadar, çoğu defa yapıldığı gibi tek düze bir anlamda kullanılmıştır. Oysa yukarıda sıralanan iki (beş) kategori, uluslararası politika analizlerinde hem analiz, hem de açıklama birimi olarak yer alabilmektedirler (10).

Şemalardan da anlaşılabilceği gibi, uluslararası politika analizlerinde yer alan iki (beş) (11) tür konudan her birisi, kendi serisinden iki (beş) düzeyde açıklanabilmektedir. Bu çerçevede yukarıda sıraladığımız, çeşitli kişilere ait analiz düzeyi sınıflandırmaları, analiz birimi ile açıklama biriminin aynı olduğu A şıklarını temsil etmektedirler. İşte analiz ve açıklama birimlerinin aynı olduğu bu iki (beş) analiz düzeyi $A_{1-2}(A_{1-5})$ bir anlamda da diğerlerinin eksenini oluşturmaktadırlar. Bu eksenin altında kalan I ($C_{1-4}E_{1-3}G_{1-2}$) bölgesinde analiz birimleri kendilerinden daha üst kategoriden bir açıklama birimi düzeyinde analiz edilirlerken, eksenin üst tarafında kalan H ($B_{1-4}D_{1-3}F_{1-2}H$) bölgesinde ise, tersine, kendilerinden daha alt kategoriden bir açıklama birimi düzeyinde analiz edilmektedirler. Böylece analiz düzeyi kavramının birbirinden farklı iki anda kullanılması söz konusu olmaktadır. Bunlardan ilki, kavramın, analiz ve açıklama birimi ayırımı yapılmadan tekdüze bir mantıkla, her analiz biriminin aynı düzeyde açıklandığı varsayılarak kullanılmasıdır. İkincisi ise kavramın, analiz birimi ile açıklama birimi arasındaki ilişkiyi niteleyen, bu ilişkinin, yukarıda sözünü ettiğim A ekseninin üst tarafında yer alanlarını kendinden daha alt düzeyde analiz yapmak, bu eksenin alt tarafında yer alanlarını da kendinden daha üst düzeyde analiz yapmak olarak tanımlayan kullanımıdır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde de analiz düzeyi kavramı birinci anlamda kullanılacaktır.

(10) Şema I ve II, Hopkins ve Mansebach'ın, birey, ülke ve Dünya kategorilerini analiz ve açıklama birimi olarak alan şemalarından esintilenerek hazırlanmış ve örneklendirilmiştir. Bkz: Raymond F. Hopkins, Richard W. Mansbach, **Structure and Process in International Politics** (New York: Harper and Row, Publishers, 1973), s. 21.

(11) Parantez dışındaki kelime I. Şema, içindeki ise II. Şema ile ilgilidir.

Diğer taraftan, çalışmada kullandığım I ve II No'lu Şemalar ve bunların içerisinde yer alan örnekler konusunda bazı noktalara değinmek yararlı olacaktır. I. Şema, uluslararası politika literatüründe, çeşitli olgu, olay veya fikirlerin analizine ilişkin olarak - bilinçli veya bilinçsiz - kullanılan başlıca iki analiz düzeyini temsil etmektedir. Şema II ise birincinin, günümüz uluslararası politika alanında görülen reel ve/veya teorik gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan yeni olgu, olay veya fikirler ışığında detaylandırılması olarak görülebilir. Şema II'de aktör düzeyine ilişkin sınıflandırmada yer alan birey ve uluslararası-uluslararası-uluslararası kuruluş kategorilerinin başlı başına bir analiz düzeyi oluşturması tartışma konusudur. Bu tartışma çerçevesinde, ulusal devletin tek değilse de temel aktör olduğu varsayımı, Şema I'de aktör düzeyine ilişkin örneklerin ulusal devlete ilişkin olarak seçilmesiyle bu çalışmada da kabul edilmektedir. Gerçekten de uluslararası politika literatüründe yer alan olgu, olay veya fikirler ve bunlara ilişkin olarak aktör düzeyinde yapılan çalışmalar dikkate alındığında, ulusal devletin analiz veya açıklama birimi olduğu örnekleri sırlamanın diğerlerine oranla daha kolay olduğu söylenebilir.

Şema II'nin diğer ucunda yer alan sistem düzeyi açısından da benzer bir durum söz konusudur. XVIII ve XIX. yüzyılların Avrupa merkezli uluslararası sisteminde, sistemin kendisinin bir bölge olması, II. Dünya Savaşı sonrasındaki soğuk savaş döneminde ise, sistemin coğrafya dışı faktörlere göre ikiye ayrılmışlığı, uluslararası politika alanında sistem düzeyinde yapılan analizlerdeki «sistem»in **global** açıdan ele alınması ve açıklanmasını da beraberinde getirmiştir. Bununla beraber giderek bloklar-arası (ve dolayısıyla blok-içi) ilişkilerde ortaya çıkan yumuşama ve de nükleer silahların «dehşet verici» boyutlara ulaşması çerçevesinde oluşan bloklar arası denge, uluslararası alanda bölgesel sorunların (en azından nisbi anlamda) önem kazanması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca sistem analizinin bu türden konulara uygulanması, yeryüzündeki bazı coğrafi bölgelerin birer alt-sistem olarak ele alınmasını da beraberinde getirmiş, böylece bölge incelemelerine analitik bir nitelik kazandırılmıştır.

Nihayet, bilindiği gibi uluslararası politika dalında yapılan analizlerde başlıca üç temel boyut söz konusudur; betimleme, açıklama ve tahmin. Çalışmada kullanılan her iki şemanın da analiz faaliyetinin açıklama yönüne ilişkin olduğu, bunlar içerisinde yer alan örneklerin de bu amaca yönelik olarak düzenlendiği söylenebilir (12).

II — Aktör Düzeyi

A—) Ulusal Devlet Düzeyi

II. Dünya Savaşı öncesinde, özellikle de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda var olan uluslararası politika ortamında ve bu ortama ilişkin olarak yapılan yorumlarda, ulusal devletin temel analiz birimi olma konumu tartışma götürmez bir durumdaydı. 1950'lerden sonra gerek reel uluslararası politika ortamında, gerekse bu ortamın analiz yöntemleri ve tekniklerindeki değişiklikler, ulusal devletin uluslararası politika analizlerindeki bu tartışılmaz konumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Bununla beraber ulusal devlet henüz, uluslararası politika analizlerinde birincil analiz birimi olma konumunu muhafaza etmektedir (13).

Analiz birimi ile açıklama biriminin aynı düzeyde olmaları hali (Şema II, A₂), ulusal devletin analiz düzeyi olarak ele alın-

(12) Şemalarda yer alan örneklerin, temsil ettikleri varsayılan düzeylere ilişkin durumları en iyi sergileyen örnekler olduğu söylenemez. Özellikle Şema II'de yer alan bazı düzeylere ilişkin örneklerin oluşmasında belirli zorlamalar göze çarpmaktadır. Özellikle birey, uluslararası-uluslararası-uluslararası kuruluşlar ve bölgesel alt-sistemlere ilişkin düzeylerde karşımıza çıkan bu durum da, Singer'in 1961'de bulduğu iki uçlu modelin hâlâ büyük ölçüde geçerliliğini koruduğunun bir kanıtı olarak gösterilebilir.

(13) Ulusal devletin, uluslararası politika analizlerindeki bu ikili konumu, bir yazarca, yaklaşık on yıl ara ile, her iki açıdan da ele alınarak savunulmuştur. Bkz: John H. Herz, «Rise and Demise of the Territorial State», *World Politics*, Vol: IX, No: 4 (July 1957), s. 473-493 ve «The Territorial State Revisited: Reflections on the Future of the Nation State» James N. Rosenau, ed. *International Politics and Foreign Policy* (New York: The Free Press, 1969) içerisinde d. 76-89.

masında karşımıza sık çıkan bir durumdur. Örneğin ulusal devletin analiz düzeyi olarak ele alınmasında karşımıza sık çıkan bir durumdur. Örneğin ulusal devletlerin kapasitelerinin, ülkelerin yapılarında yer alan çeşitli büyüklükler ve bazı niteliklerin bir toplamı olarak ölçülmesi bu çerçevede ele alınabilir. Bunun yanında ulusal devlet analiz biriminin birey, uluslararası-uluslararası-uluslarüstü kuruluş, bölgesel alt-sistem ve global sistem düzeylerinde (Şema II, B₁C₂E₂G₂) açıklamalara konu oluşu sık rastlanan durumlardır. Diğer taraftan öteki analiz birimlerinin ulusal devlet düzeyinde açıklandığı örnekler (Şema II C₁B₂D₂F₂) de az değildir.

Ulusal devlet düzeyinde analiz yapmanın, özellikle ampirik çalışmalara ilişkin bir avantajı nisbi veri bolluğudur (14). Gerçekten de dünyada yayınlanan birçok bilgi, belge, istatistik vb. veri kümeleri genellikle ulusal devletlerin siyasal sınırlarına göre düzenlenmektedir. Bu açıdan, bu analiz düzeyinde bir ülkenin dış politikasına ilişkin olarak, yönelinen stratejilerin, bunları gerçekleştirmek için kullanılan araçların, tüm bu çıktıları etkileyen, belirleyen içsel ve dışsal faktörlerin ele alınarak incelenmesi, bu konulara ilişkin olarak geliştirilen hipotezlerin olgularla test edilmesi, örneğin gevşek ve sıkı iki kutuplu sistemlerde ittifakların yapılmalarına ilişkin olarak geliştirilen hipotezlerin test edilmelerinden daha kolaydır denebilir.

Diğer taraftan analizin bu düzeyde yapılması, ulusal devletler arasındaki farklılaşmanın daha kolay incelenebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu düzeyde yapılan analizlerde ulusal devletlerin dış politikaları çerçevesinde yer alan farklı amaçların, farklı stratejilerin ve bunları gerçekleştirmede kullanılan farklı araçların varlıklarının saptanması ve özellikle bir dış politika oluşumunda bunlar arasında yapılacak tercihlerin ve bunları etkileyen, belirleyen özgül faktörlerin derinlemesine ele alınması mümkündür. Örneğin, ulusal devletlerin belirli bir dış politika izlerken şiddet kullanma aracına başvurmak açısından tama-

(14) Yalem, op. cit., s. 313.

men homojen olmadıkları, siyasal sistemlerinin başkanlık rejimi olup olmamasına göre bir farklılaşma gösterebilecekleri hipotezi test edilerek, bu türden bir ilişkinin söz konusu olup olmadığı, eğer varsa sebep ve sonuçlarının analizi gerçekleştirilebilir. Bu türden konularda dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da, bu farklılıkların abartılması sakıncasıdır (15). Gerçekten de ulusal devletler düzeyinde yapılan analizlerde, ister dedüktif olarak üretilen hipotezlerin reel olgu veya olaylarla test edilmesi, isterse ele alınan tek tek örneklerin incelenmesi yolu ile olsun, eğer bazı genellemelere ulaşılabilmesi isteniyorsa, eşsizlikler, biriciliklerden çok benzerliklerin üzerinde durulması gerekmektedir. Aslında tarihte yer alan olgu ve olaylar mutlak anlamda ne birbirinin benzeri ne de eşsiz, biriciktirler. Sorun, bazı genellemelere ulaşılabilmesi için yapılması söz konusu olan bir tercihle ilgilidir.

Yukarıda söylenenlerden, ulusal devlet düzeyinde yapılan analizlerde bir ülkenin dış politikasını etkileyen ve belirleyen faktörlerden içsel olanlarının şu veya bu oranda bir öncelik taşıdığı çıkarılabilir. Gerçekten de bir ulusal devletin izlediği dış politika, örneğin bir karar alma süreci olarak analiz edilirken genellikle iç faktörlere verilen ağırlık dış faktörlere oranla daha fazla olmaktadır (16). Aslında karar verme sürecinin kendisi, dış faktörler ne oranda dikkate alınırsa alınsın, esas olarak üzerinde olduğu zemin bakımından bir iç politika olayıdır. İşte bu durum, ulusal devlet düzeyinde yapılan analizlerde (sistem düzeyinin tam aksine) baskı gruplarının dış politikanın oluşmasına etkisi, karar alıcıların kişiliklerinin dış politika kararlarının alınışını nasıl ve ne oranda etkilediği, kamu oyu ve dış politika etkileşimi gibi (17), konulara daha fazla önem verilmesini beraberinde getirmektedir.

Ulusal devlet düzeyinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sorunlardan bir tanesi de, analizi yapanın bizzat kendisinin de bu türden bir birimin üyesi olmasıdır. Aslında bilimin evrenselliği ilkesi çerçevesinde bu durumun bir sorun oluşturmaması ge-

(15) Singer, *op. cit.*, s. 83.

(16) Holsti, *op. cit.*, s. 17.

(17) Yalem, *op. cit.*, s. 315.

rekir. Bununla beraber karşımıza çıkan reel örneklerde sık sık «biz-onlar» ayırımına dayanan bir ethnocentrism ile karşılaşmaktayız. Özellikle ülkelerinin dış politikaları (veya ülkelerine rakip ülkelerinki) ile ilgili analizlerinde, farkında olarak veya olmayarak, şu veya bu oranda söz konusu türden bir tutum içerisine giren uluslararası politika uzmanı sayısı az değildir. Bilim adamının da içerisinde yaşadığı çevrenin ve toplumun bir parçası olduğu düşünüldüğünde bu durum, belki de belirli bir ölçüye kadar doğal karşılanmalıdır.

B —) Birey Düzeyi

Uluslararası politika disiplininde birey düzeyinde analiz bir anlamda eski, bir anlamda da yenidir. II. Dünya Savaşı öncesi dönemde uluslararası politika ve dış politika incelemeleri genellikle diplomasi tarihçileri tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu türden yazarlar ülkelerin dışpolitikalarının incelenmesini, önemli devlet adamlarının eylem ve davranışlarının incelenmesi olarak görmekte, çalışmalarında bu kişilerin güdülerine, algılamalarına, değerlerine, ideallerine, vb. özelliklerine geniş yer ayırmaktaydılar (18). Dolayısıyla uluslararası politika disiplininde birey düzeyinde analiz yapmanın bu anlamıyla pek yeni olduğu söylenemez.

1950'lerin ortalarından itibaren uluslararası politika alanına ilişkin teori kurma ve uygulama çabalarına yön verme açısından bir hayli önem kazanan karar alma yaklaşımı, disiplin çerçevesinde bireyin bir analiz düzeyi olarak ele alınmasına yeni bir boyut getirmiştir. Bu arada klasik uluslararası politika literatürünün temel analiz birimi devlet iken, gerek alanın zemininde meydana gelen gelişmeler, gerekse bu çerçevede teorik konularda oluşan yeni bakış açıları, devletin «temel» analiz birimi olma özelliğini değiştirmemekle beraber «tek» analiz birimi olma özelliğini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu bağlamda, bazen uluslararası sorunlarla ilgilenen bir Papa veya iki küçük ülke arasındaki bir savaşta sattığı silahlarla sonucu etkileyebilen bir silah tüccarı, veya nükleer bir savaşın çıkmasından çekinmeyen bir Amerika Birleşik Devletleri veya Sovyetler Birliği dev-

(18) Holsti, *op. cit.*, s. 18.

let başkanı vb. analiz birimleri, doğrudan birey düzeyinde açıklanabilecekleri gibi (Şema II, A₁), daha üst düzeylerde de (Şema II C₁, E₁, G₁, I) açıklanabilirler. Bununla beraber, uluslararası politika incelemelerinde daha sık rastlanılan analiz biriminin ulusal devlet olduğu durumda, örneğin dış politika amaçlarının belirlenmesinde ve / veya bunların gerçekleştirilmesi için kullanılacak dış politika araçlarının seçilmesinde ülkenin lider(ler)inin, karar alma aygıtının çeşitli kademelerinde yer alan karar alıcılarının, kanaat oluşturucularının ve benzerlerinin birer açıklama birimi olarak kullanılmalarıdır (Şema II B₁). Bireyin, diğer kategoriler açısından açıklama birimi olarak kullanılması ise (Şema II B₁, D₁, F₁, H) öncekiler kadar sık rastlanılan bir durum değildir.

C —) Uluslararası - Uluslararası - Uluslararası Kuruluşlar Düzeyi

Uluslararası politika literatüründe ulusal devletin temel aktör olma konumunu zorlayan olgulardan bir tanesi de uluslararası sistemde sayıları giderek artan çeşitli özelliklerdeki kuruluşlardır. Bu kuruluşları ulusal devlet olgusuna göre başlıca üç grupta toplayabiliriz. Birinci grup, doğrudan ulusal devletlerin üyesi bulunduğu ve de amaç ve fonksiyonları ulusal devletler üzerinde veya onları aşan bir nitelik taşımayan **uluslararası kuruluşlardır**.

Bunların en tipik örneği Birleşmiş Milletler'dir. **Uluslararası** olarak tanımlanan ikinci grupta, ulusal devletleri aşan, onları yatayına kesen bir olgu söz konusudur. Bu kesim açısından verilebilecek en iyi örnekler kilise ve çok uluslu şirketlerdir (19).

(19) Burada birden çok ulusal devlet ile ilişkisi bulunan şirketleri nitelleyen «çok uluslu» terimi genellikle şirketlerin sermayesinin bileşimi açısından kullanılmaktadır. Birden fazla ulusal devlet ile ilişkisi bulunan hemen her türlü kuruluşu kapsayan «uluslararası» terimi ise genellikle, bu kuruluşların faaliyet alanı esas alınarak kullanılmaktadır. Aslında bu «çok uluslu» denilen şirketlere ortak özelliğini veren nokta, sermayelerinin bileşimindeki «çok ulusluluk» tan çok, bir çok ülkede birden faaliyet göstermeleri, yani «uluslararası» bir nitelik taşımalarıdır. Bu sebepten, özellikle sermayesinin bileşimi açısından büyük ölçüde bir ülkeye bağlı olan, fakat bu ülkenin dışında da yoğun bir faaliyet gösteren «çok uluslu» şirketleri de «uluslararası» başlığı altında ele almak gerekmektedir.

Üçüncü kategori ise, örgütün, tek tek üyelerin iradelerinin üzerinde, onları aşan, **uluslarüstü** bir nitelik göstermesi ile ilgilidir. Örneğin Birleşmiş Milletler gibi uluslararası türdeki bir kuruluşta her üyenin, **açık** veya **zımnî** bir **veto** hakkı- en azından fiilen sözkonusudur. Gerçekten de Güvenlik Konseyi'ndeki daimi beş üyenin açık veto hakları dışında diğer üyelerin de, örgütün aldığı kararlara uymama fiili serbestisi söz konusudur. İsrail, Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerin örgütün kendilerine ilişkin olarak aldığı kararlara karşı tutumları bu zımnî veto hakkının en güzel örnekleridir (20). Günümüz dünyasında uluslarüstü bir yapı oluşturmaya aday veya bunu belirli bir ölçüde gerçekleştirebilmiş kuruluşların sayısı pek fazla değildir. Özellikle siyasal niteliği ağır basan kuruluşlarda bu türden özelliklere ancak istisnai durumlar olarak rastlanmaktadır. Ekonomik yönü ağır basan entegrasyon hareketleri ve bunların en belirgin örneği olan Avrupa Ekonomik Topluluğu, günümüz dünyasının uluslarüstü özellikler gösteren kuruluşların başında gelmektedir.

Bu düzey ile ilgili analizlerde analiz ve/veya açıklama birimi olarak en fazla yer alan **uluslararası** kuruluşlardır. Öte yandan, çoğu defa siyasal yönü ağır basan bu kuruluşların yanında, **uluslararası** kuruluşlar da alana ilişkin analizlerde giderek daha fazla yer almaktadırlar. Aslında, birinci kategori kuruluşlar düzeyinde yapılan analizlerde, analiz ve/veya açıklama birimi **uluslararası** bir kuruluş olarak gözükmesine rağmen, incelenen çoğu defa doğrudan bir aktör olarak bu kuruluş değil, üyeleri olan ulusal devletler, bunların tutum ve davranışlarıdır. (Şema II, özellikle D₁ B₂ G₂ örnekleri). **Uluslararası** kuruluşlara ilişkin olarak durum biraz daha farklıdır. **Uluslararası** kuruluşlarla ilgili analizlerde, bu kuruluşların ulusal devletlerden (uluslararası kuruluşlara oranla daha fazla) bir ölçüde özerk olarak ele alınabilmeleri söz konusudur. Bu durum, **uluslararası** kuruluşların, ulusal dev-

(20) Bazı önemli çatışma konularında, açık veto hakkına sahip beş ülkeden herhangi birisi de karşı çıkmadığı durumlarda Güvenlik Konseyi hedef üzerinde zor kullanmayı da içeren bir dizi yaptırımlar uygulayarak hedefin zımnî veto imkânını ortadan kaldıracaktır. Bununla beraber örgüt tarihinde bu duruma ilişkin örnekler son derece azdır.

letin uluslararası politika analizlerinde, bazılarında göre tek bazılarında göre birincil aktör olma konumunu zorlayan önemli olgulardan birisi olması ile açıklanabilir. Aslında, teorik olarak, ulusal devletin bu konumunu zorlama bakımından birinci sırayı **uluslarüstü** kuruluşların olması gerekmektedir. Fakat, yukarıda belirtildiği gibi, reel uluslararası ortamda bu türden kuruluşlara, hatta bu türden bir kuruluşun sadece bazı özelliklerine sahip kuruluşlara rastlamak oldukça güçtür.

IV — Sistem Düzeyi

A) Global Sistem Düzeyi

Bu düzeyin uluslararası politika analizlerinde kullanılması ulusal-devlet düzeyine oranla çok yenidir. Herşeyden önce, reel uluslararası sistemin globalleşmesi nisbeten yeni bir olgudur. Gerçi klasik Avrupa sisteminin, deniz aşırı sömürgecilik yolu ile, bir bölgeye ait olan bu uluslararası sistemi globalleştirme eğilimleri oldukça gerilere gitmektedir. Fakat uluslararası sistemin bugünkü anlamda, yani güç merkezlerinin dağılımını da içeren bir şekilde globalleşmesi, XX. yüzyıl başlarında Amerika Birleşik Devletleri, Çarlık Rusyası'nın yerini alan Sovyetler Birliği, yavaş yavaş dış dünyaya açılan Japonya gibi güçlerin uluslararası arenaya katılmalarıyla başlamış ve II. Dünya Savaşı sonrasında gerçek anlamına ulaşmıştır. Nitekim bu düzeye ilişkin analitik çalışmalara öncülük etmiş olan Morton A. Kaplan'ın **Uluslararası Politikada Sistem ve Süreç** (21) adlı, artık alanın klasikleri arasına girmiş bulunan eseri 1957 yılında yayınlanmıştır. Reel alanda da dünyanın temelde iki kutup çevresinde oluşan bloklara ayrılmış olması, uluslararası politika alanındaki bir çok konunun zorunlu olarak global uluslararası sistem düzeyinde ele alınmasını beraberinde getirmiştir.

(21) Morton A. Kaplan, **System and Process in International Politics** (New York: John Wiley and Sons, Inc., 1957).

Global sistem düzeyinde, global sistemin analiz birimi (Şema II H F₂ D₃ B₄ A₅) veya açıklama (Şema II I G₂ E₃ C₄ A₅) birimi olduğu durumlar, günümüz uluslararası politika literatüründe sık sık karşımıza çıkan örnekleri oluşturmaktadırlar. Bununla beraber global sistem düzeyinin analizlerde, analiz birimi olarak yer almaktan çok açıklama birimi olarak yer aldığını kabaca bir gözlem olarak söyleyebiliriz.

Global sistem düzeyinde yapılan analizlerin çoğu defa, olgusal-somut olmaktan çok teorik-soyut bir nitelik taşıdıkları söylenebilir. Bunun en önemli sebebi, söz konusu düzeye ilişkin ampirik verilerin, ilk bakışta çok fazla gibi gözükmesine rağmen gerçekte oldukça az olmasıdır. Çünkü sistem düzeyinde yapılan analizlerde, örneğin ittifakların kurulması ve sürdürülmesi, belirli güç dengesi sistemlerinin dayanıklılığı (22) gibi konularda geliştirilen hipotezlerin olgularla sınanmasının-örneğin ulusal devlet düzeyindeki benzer süreçlere oranla daha zor olduğu söylenebilir. Bu düzeye ilişkin çalışmalarda genellikle determinist bir hava sezinlenmektedir (23). Bu düzeyde yapılan analizlerde ulusal devletlerin dış politikalarının büyük ölçüde sistem tarafından belirlendiği varsayımı hakimdir. Bu ulusal devletlerin farklı siyasal kurumlara, farklı toplumsal yapılar veya farklı lider kadrolarına sahip olmaları durumunun pek fazla dikkate alındığını söylemek mümkün değildir.

Buna bağlı olarak sistemde yer alan tüm ulusal devletlerin benzer amaçlar güttüğü, bunları gerçekleştirmede standart stratejiler izledikleri zımnen varsayılmaktadır. Örneğin Morgenthau'ya göre devletlerin tümü güçlerini maksimize etmeye çalışırlar. Bu türden bir genellemeyi karar alma yaklaşımı çerçevesinde günümüz dış politika analizine uyguladığımızda, ulusal devletlerin karar alma mekanizmalarının belirleyicisi durumunda olan kişi veya grupların da tüm kararları adı geçen standart motivasyon çerçevesinde aldıklarını söylemek gerekecektir. Bu ise oldukça tartışmalı bir nitelendirme.

(22) Singer, *op. cit.*, s. 80.

(23) Yalem, *op. cit.*, s. 312.

B —) Bölgesel Alt-Sistem Düzeyi

Birey ve kuruluşlar gibi bölgesel alt-sistem düzeyi de Singer'ın 1961 sınıflamasında, burada ele aldığımız anlamda yoktur (24). Bu dönemin uluslararası sistemi halen iki kutupluluğunu apaçık bir şekilde muhafaza etmekte, sistemde bloklar dışında etkin alt-sistemlerden söz etmek oldukça zor görünmekteydi. 1960'ların (24) ortalarından itibaren uluslararası sistemin yapısındaki değişme bloklar arasındaki bir yumuşamayı temsil ederken, sözkonusu blokların monolitik yapıları da giderek çözülmeye başlıyordu. Gerçekten de Çin Halk Cumhuriyeti Sovyet nüfuz alanından tamamen çıkarken Doğu Avrupa da giderek daha fazla özerklik talep ediyordu. Diğer taraftan gerek Batı Avrupa, gerekse Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'nin batı bloku içerisindeki hegemonyasını sarsıcı bazı durumlar ortaya çıkardılar. Bu türden gelişmeler bölgesel olgu ve olayların önemini arttırmış, bölgesel örgütlenmeleri teşvik etmiş, olanlara eskiye oranla daha fazla bir otonomi sağlamıştır. Bu türden gelişmeler günümüzün uluslararası politika analizlerinde bölgesel alt-sistemlerin de bir analiz düzeyi olarak ele alınmasını beraberinde getirmiştir (25).

Şema II'deki örnekleri gözden geçirdiğimizde bölgesel alt-sistem kategorisinin gerek analiz birimi, gerekse açıklama birimi olarak bir çok çalışmaya konu olabileceği görülmektedir. Bununla beraber, bu düzeye ilişkin çalışmaların boyutu henüz, gerek nitel gerekse nicel olarak ulusal devlet veya global sistem düze-

(24) Singer söz konusu çalışmasında genellikle ulusal devlet düzeyinden alt-sistem düzeyi olarak söz etmektedir (Singer, *op. cit.*, *passim*).

(25) Burada sadece bölgeden değil de, bir alt-sistem olarak bölgeden söz edilmesi rasgele bir kullanım değildir. Temelde coğrafi bir anlam ifade eden bölgeler daha çok bu yönleri ile ele alındıklarında, incelenmeleri sonucunda belirli genellemelere ulaşılabilmesi oldukça zor bir birim niteliği göstermektedirler. Oysa, bunların hepsinin global sistem içerisinde yer alan son tahlilde bu düzeye indirgenebilen alt-sistemler oldukları, dolayısıyla sistemik bir çalışmaya konu olabilecekleri düşünüldüğünde, aynı olgu ve/veya olaylar daha düzenli bir kavramsal çerçeve içerisinde incelenebilmektedir.

yine oranla oldukça küçüktür. Bunun en önemli sebebi, doğrudan bu düzeyle ilgili teorik perspektiflerdeki yetersizliktir. Herşeyden önce, temelde coğrafi bir nitelik taşıyan bölgeler, global sistemin birer alt-sistemi olarak ele alınsalar da genellikle, sistematik genellemelere ulaşabilmenin başlıca yollarından birisi olan karşılaştırmalı analize (örneğin ulusal devletlere oranla) pek uygun gelmemektedirler. Gerçekten de bu analiz birimlerine ilişkin olarak yakalanabilen en belirgin ortak noktalar coğrafi birliktelik ve düzenli karşılıklı ilişkidir. Diğer bir deyişle günümüzde analiz birimi olarak seçilen bölgesel alt-sistemlerin biricik, eşsiz yönleri, benzer yönlerinden daha fazla gibi gözükmektedir. Bu da, sadece coğrafi bir birliktelikten doğan karşılıklı ilişkiye dayanan bölgesel alt-sistemlere uygulanabilecek ortak bir kavramsal çerçevenin, modellerin geliştirilebilmesini oldukça zorlaştırmaktadır (26). Bununla beraber bölgesel alt-sistem düzeyinde bölgesel örgütlenmeler yolu ile yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan kurumsallaşma giderek daha karşılaştırılabilir analiz birimlerinin oluşmasını beraberinde getirmektedir. Özellikle, yavaş da olsa belirli bir gelişme gösteren bölgesel entegrasyon hareketleri, genel fonksiyonalist teori ve entegrasyon teorisi çerçevesinde belirli bir yaklaşımın ortaya konabilmesini kolaylaştırmaktadır.

V — Hangi Düzey?

Ormanı tanımanın, hakkında bilgi edinmenin en iyi yolunun tüm ormana topluca dıştan bakmak mı yoksa ormanı oluşturan ağaç(lar)ı incelemek mi olduğu sık sık makro-mikro analiz ikilemine örnek olarak gösterilir. Uluslararası politika disiplininde bu ikilem genel hталarıyla Singer'ın çalışmasında da yer aldığı şekliyle-sistem ve aktör(ler) olarak ortaya çıkar. Düzeylerin tek tek ele alınışı sırasında, çeşitli düzeylerde analiz yapmanın fayda ve sakıncalarından söz etmiştim. Burada ise, ele alınan düzeylerden birisinin (veya bir kaçının) uluslararası politikaya ilişkin bazı olgu, olay veya fikirleri analiz etmek

(26) Yalem, *op. cit.*, s. 318.

bakımından diğerine (veya diğerlerine) bir üstünlüğü olup olmadığı araştırılması söz konusudur. Sorun başlıca iki açıdan ele alınabilir. İlkin, bilindiği gibi bir olgu, olay veya fikrin analizinde **betimleme** (tasvir), **açıklama** ve **öngörme** (tahmin) olmak üzere başlıca üç kategori vardır. Bu sebepten herhangi bir düzeyde yapılan bir analizin bir diğeri ile karşılaştırılması söz konusu olduğunda, sorunu bu üç kategori açısından ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Çalışmada I ve II numaralı şemalarda yer alan birimlerin analizi örneklerinde ise, genellikle **açıklama** ögesine öncelik verilmiştir. Yine çalışmada düzeyler arasında bazı karşılaştırmalar yapılırken söz konusu üç kategori ayrı ayrı ele alınmak yerine, çoğu defa iç içe incelenmiştir. Oysa, örneğin sistem düzeyi betimleme açısından aktör düzeyine oranla daha avantajlı gibi gözükmektedir. Buna karşılık, açıklama kapasitelerine ilişkin olarak ise bunun tersini söylemek mümkündür.

İkinci olarak değinilecek nokta ise, şemalarda her düzey için ayrı birer örnek verilmesinin bir zorunluluk sonucu olmadığıdır. Diğer bir deyişle, uluslararası politika ile ilgili olgu olay veya fikirlerin pek çoğu birden fazla analiz düzeyinde ele alınarak (27) açıklanabilir, betimlenebilir veya öngörülebilirler. Bununla beraber yine de, bu olgu, olay veya fikirlerin genellikle düzeylerden birisi ile diğerlerine oranla daha iyi açıklanabilir, betimlenebilir veya öngörülebilir oldukları çeşitli örneklerde, analizi yapanlarca savunulmaktadır (28). Bu çerçevede Şema I'de yer alan olgu, olay veya fikirler;

a) Birincil olarak aktör düzeyinde, ikincil olarak sistem düzeyinde veya,

b) Birincil olarak sistem düzeyinde, ikincil olarak aktör düzeyinde analiz edilerek açıklanabilir, betimlenebilir veya öngörülebilirler. Aynı durumu Şema II açısından düşündüğümüzde, bir olgu olay veya fikri açıklama, betimleme veya öngörme

(27) Handelman - Shapiro - Vasquez, *op. cit.*, s. 3.

(28) Örneğin Hopkins - Mansbach, *op. cit.*, s. 22.

açısından en uygun analiz düzeyleri sıralaması için 120 ihtimal söz konusudur (29). Bu sıralamalar içerisinde analiz edilen olgu, olay veya fikre en uygun olanını (nesnel bazı kriterler geliştirilerek de olsa) belirlemek oldukça güçtür. Kaldı ki bu «nesnel kriterler» çoğu defa, analizi yapının, uluslararası politika incelemelerinde kullanılan çeşitli teorik çerçevelere, yaklaşımlara olan yakınlık veya uzaklığı ile oldukça ilgilidir (30).

Kıbrıs sorununu, konuyu açıklamaya yarıyacak bir örnek olay olarak ele alabiliriz. Şema I'e göre, konunun ele alınması uygun olan analiz düzeyi sıralaması türünden bir sorunsal içerisinde aktör(ler) düzeyinin birinci, sistem düzeyinin ikinci sırada yer alması gerektiği söylenebilir. Bu görüşe göre Kıbrıs sorununun uluslararası sistemin genel yapısını, sistemde yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunun tutum ve davranışlarını doğrudan etkilemesi pek sözkonusu değildir. Büyük ölçüde bölgesel bir çatışma özelliği gösteren bu olay, esas olarak bir Türkiye-Yunanistan anlaşmazlığı niteliği taşımaktadır. Bu açıdan Kıbrıs sorununu anlamak ve açıklamak için birincil olarak, çatışmaya taraf olan ülkeler, aktörler düzeyinde bir analiz gerekmektedir. Konuya ilişkin olarak sistem düzeyinde yapılacak bir analiz ikincil, tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

(29) A = Birey düzeyi, B = Ulusal devlet düzeyi, C = Kuruluş düzeyi, D = Bölgesel alt-sistem düzeyi, E = Global sistem düzeyi olarak adlandırılırsa A,B,C,D,E dizisi $P = N!$ kuralı çerçevesinde $N! = 5! = 5 \times 4 \times 3 \times 2 = 120$ ayrı şekilde sıralanabilir. Şunu hemen belirtmekte yarar vardır ki bir olgu, olay veya fikrin, ABCDE düzeylerinin tümünde belirli bir oranda açıklama, betimleme veya öngörme imkânının bulunması hipotetik olarak mümkündür. Bununla beraber, açıklama, betimleme veya öngörme bakımından belirli bir veya bir kaç analiz düzeyi ile yakınlığı çok belirgin olan bir olgu olay veya fikrin, diğer düzeylerde de ele alınmaya çalışılması zorlama bazı analizlere yol açabilir.

(30) Daha önce de değinildiği gibi, doğrudan, belirli bir olgu, olay veya fikrin (Şema I veya II'deki) düzey sıralamalarından birine, diğerlerine oranla daha uygun olacağına söylenmesi **yöntemsel bir varsayım** niteliğindedir. Bu türden bir varsayım kabul edildiğinde de, bu defa hangi sıralamanın en uygun olduğunun tesbiti gibi, tartışmalı olabilecek başka bir konu gündeme gelmektedir.

Bir noktayı hemen belirtmekte yarar vardır ki, uluslararası politika ilgilenenlerin bir çoğu, bu sorunun analizi için en uygun düzey sıralamasının az önce yukarıda açıkladığımız olduğunu kabul etseler de bu, ikinci ihtimali, yani Kıbrıs sorununun birincil olarak sistem, ikincil olarak aktör(ler) düzeylerinde ele alınmasının sorunun analizinde en uygun düzey sıralaması olduğu ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Gerçekten de, Kıbrıs sorununu ele alan bir araştırmacı, çeşitli etkenlerden dolayı bu ikinci sıralamayı tercih edebilir. Bu görüşe göre Kıbrıs sorunu, uluslararası sistem içerisinde bir alt-sistem olarak yer alan Ortadoğu (ve Yakın Doğu) bölgesi açısından stratejik bir konuma sahiptir. 1950'lerin ortalarına kadar bölge ile birinci derecede ilgili olan İngiltere açısından çok önemli bir stratejik-askeri üs durumundaydı (31). Bu dönemden itibaren İngiltere'nin bölgedeki etkisi azalırken, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemin genel yapısını belirleyen mücadeleleri bir alt-sistem olarak bu bölgeye de yansımış, buna bağlı olarak Doğu Akdeniz'de sürdürülen rekabet açısından ada stratejik önemini korumuştur. Bu açıdan Amerika Birleşik Devletleri adanın, her ikisi de NATO üyesi ülkeler olan Türkiye ve Yunanistan'ın (herhangi birinin veya her ikisinin de) kontrollerinde bulunması genel çerçevesi içerisinde bir konuma sahip olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Sovyetler Birliği ise, genellikle inisiyatif alamadığı bu konuda, kendisi için «en az kötü» olan adanın bağlantısız ülkeler içerisinde yer alan bir devlet olması tezini savunmaktadır. Sonuç olarak bu türden bir analiz çerçevesinde de aynı olayın, birincil olarak sistem (örneğin Ortadoğu alt-sistemi), ikincil olarak da aktör(ler) düzeyinde ele alınması gerektiği söylenebilir.

(31) Gerçekten de, İngiltere'nin adanın geleceğine ilişkin tutumunun evrimi ile adanın, Ortadoğu'nun petrol bölgelerinin ve Süveyş Kanalı'nın kontrolü açısından stratejik öneminin evrimi arasında yakın bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye'nin Bağlantısız Ülkeler ile İlişkileri Açısından Kıbrıs Sorunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1980), s. 64-74.

Buraya kadar sorunu sadece, iki farklı alternatifin yer aldığı Şema I düzeyinde ele aldık. Sorunun, 120 farklı sıralamanın yapılabildiği Şema II düzeyinde ele alınması, en uygun sıralamanın «nesnel» kriterlere göre saptanmasını hemen hemen imkânsızlaştırmaktadır. Sonuç olarak, söz konusu farklı düzeyleri, çeşitli olgu, olay veya fikirleri açıklamakta birbirlerine rağmen durumlar değil, aslında bir bütün olan bir sosyal gerçekliğin farklı yönlerini anlamamıza ve açıklamamıza yardımcı olan, birbirlerini tamamlayıcı (32) analiz öğeleri olarak görmemiz en uygun değerlendirme olacaktır.

VI — Düzeyler ve Yaklaşımlar

Uluslararası politika alanında çalışanlar, bir önceki bölümde tartışılan türden düzeylerarası sıralamanın anlamı konusunda ne tür bir fikre sahip olurlarsa olsunlar genellikle, analizlerinde belirli bir düzeye ağırlık vermektedirler. Bu «ağırlık verme» olayı, analizlerin başlıca fonksiyonları olan betimleme, açıklama ve öngörme kategorileri açısından da söz konusu olmaktadır. İşte bu durumda, analizi yürütence yapılan tercihler ile analizde kullanılan teorik çerçeveler, yaklaşımlar arasında bir ilişkiden söz edebilir. Bu ilişkiye girmeden önce uluslararası politika alanında başlıca teorik çerçeve ve yaklaşımlara kısaca değinmekte yarar vardır.

Uluslararası politika analizlerinde, alandaki genel geçerliliği konusunda herkesin üzerinde anlaştığı bir genel hatta kısmi teoriden söz etmek zordur. Bu açıdan uluslararası politika analizine ilişkin olarak çeşitli yaklaşımlardan söz edilmektedir. Bunları, çok genel bir ayırımla başlıca üç grupta toplayabiliriz:

a) Aktörlerin amaç ve stratejilerini, bunların gerçekleştirilmesi açısından kullanılan araçları, bu amaç, strateji ve araçların oluşmasını ve aktörlerin bunların türleri arasında yaptıkları tercihleri belirleyen içsel ve dışsal faktörleri betimleme, açık-

(32) Yalem, *op. cit.*, s. 325; Holsti, *op. cit.*, s. 18.

lama ve/veya bunlarla ilgili öngörülerde bulunmayı birincil planda tutan eğilim (örneğin karar alma yaklaşımı), b) birden fazla aktör arasındaki karşılıklı ilişkileri betimleme, açıklama ve/veya öngörmeyi esas alan anlayış (örneğin oyun teorisinin alana uygulanması), c) uluslararası sistemin genel yapısını, genel denge ve dengenlik şartlarını, bu genel yapı ile, gerek coğrafi-bölgesel anlamda gerekse fonksiyonel anlamda alt-sistem ilişkisi içerisinde bulunan öğeler betimleme, açıklama ve/veya bunlarla ilgili öngörülerde bulunmayı temel alan sistematik bakış açısı (örneğin sistem analizinin alana uygulanması).

Uluslararası politika alanına ilişkin olarak sıralanan bu genel anlayışlar, eğilimler ile analiz düzeyleri arasında tam bir çakışma yoksa da yakın bir ilişki söz konusudur (33). **Genel hatlarıyla**, (a) ve (b) kategorisine giren yaklaşımlar daha çok aktör düzeyine ilişkin analizlerde kullanılmaktadırlar. Sistem düzeyinde yapılan analizlerde de doğal olarak (c) grubu çerçevesinde yer alan sistematik anlayış hâkim durumdadır. Bu arada, belirli bir analiz düzeyinde farklı sorunsalları temsil eden birden çok teorik çerçevenin yer alma imkânının bulunduğunu belirtmekte yarar vardır (34).

En tartışmalı nokta, betimleme, açıklama ve/veya öngörme kapasiteleri açısından belirli bir düzeyde yapılan analizlere şu veya bu oranda belirli bir yakınlığı söz konusu olan bir yaklaşımın, bu çerçevede geliştirilen modellerin (örneğin sistem

(33) Oran Young, bu çalışmada temel alınan Singer'in analiz düzeylerinin, biçimsel anlamda birer analiz düzeyi olmaktan çok, alanla ilgili analizlerde kullanılan yaklaşımlar olduğunu söylemektedir (Yalem, *op. cit.*, s. 306).

(34) Handelman - Shapiro - Vasquez, *op. cit.*, s. 3-4. Örneğin, gerek genel sistemler teorisinin uluslararası politika alanına uygulanması anlamını taşıyan uluslararası sistem modelleri, gerekse oldukça farklı bir sorunsalı temsil eden bağımlılık (dependency) yaklaşımının uluslararası sisteme uygulanması niteliğindeki merkez-çevre modeli, aynı düzeyde, global sistem düzeyinde yapılan analizlerde kullanılmaya elverişli, farklı teorik çerçevelerdir.

analizi ve bu çerçevede geliştirilen uluslararası sistem modelleri) diğer düzeylere uygulanma imkânının olup olmadığıdır. Bu konuda uzun ve soyut tartışmaya girmek yerine, sistem analizi yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen uluslararası sistem modellerinin global sistem düzeyi dışındaki diğer düzeylere uygulanabilirliği konusunda doğrudan, bu yaklaşımı ve modelleri geliştiren Morton A. Kaplan'ın görüşlerini aktarmakla yetineceğim. Kaplan'a göre «Uluslararası sistem modelleri uluslararası politikanın makro modelleridirler. Bunlar, dış politika sürecinin veya —İtalyan şehir devletleri ve Çin'li savaş beylerine ilişkin çalışmaların, uluslararası sistemler teorisinin makro modellerinin bazı bölgesel ve uluslararası sistemlere uygulanabildiğini göstermesine rağmen— bölgesel veya uluslararası sistemlerin veya bölgesel ve uluslararası sistemler arasındaki ilişkilerin modelleri değildir. Bir model tipinin yararlılığının kanıtlanabilmesi, araştırmacının amacına yani konusuna ve sorduğu sorulara bağlıdır. Tüm uluslararası sistemi açıklamaya yönelik gevşek iki kutuplu modelin, Afrika alt-sistemi içerisindeki davranışları açıklamasını ummak, bir teknelci rekabet modelinin Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu kıyısındaki giyim eşyası ticaretini açıklamasını ummakla aynı şeydir. Oysa teknelci model [tüm] Amerika Birleşik Devletleri ekonomisini incelemek için anlamlı bir model olabilir (veya konuya ilişkin olgulara bağlı olarak, olmayabilir). Eğer farklı amaçları, farklı yapısal analiz düzeylerini, farklı karmaşıklık düzeylerini, farklı soyutlama düzeylerini farklı somutluk veya betimleyicilik derecelerini ve teorik ve betimleyici arasındaki farkları birbirinden ayırt edemezsek, disiplinin düzeyini yükseltme gayretlerimizi ümitsiz bir karmaşa içerisinde sokmuş olacağız»dır (35).

(35) Morton A. Kaplan ed. *New Approaches to International Relations* (New York: St. Martin's Press, 1968), s. 385.

Şema I		Analiz Birimi	
		Aktör	Sistem
Açıklama Birimi	Aktör	A ₁	H
	Sistem	I	A ₂

A₁ = Ülkelerin dış politikalarını uygularken, kullanabilecekleri çeşitli araçlar arasında yaptıkları tercihlerin, ülkelerin siyasal rejimlerinin niteliği aracılığı ile açıklanmaya çalışılması,

A₂ = Uluslararası çatışmaların giderilmesi yönündeki çabaların başarı ya da başarısızlık oranlarının çatışmanın üzerinde oluşturduğu uluslararası sistemin türü ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılması,

I = XVIII. ve XIX. Yüzyıllar boyunca birçok Avrupa devletinin (Örneğin İngiltere'nin) birbirleriyle giriştikleri çatışma ve işbirliği ilişkilerinde sık sık yer değiştirmelerinin, bu dönemlerde Avrupa'da hâkim olan klasik güc dengesi sisteminin temel kuralları çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,

H = İki dünya savaşı arasındaki dönemde uluslararası sistemin, kendisini belirleyen güc merkezlerinin dağılımı açısından bir dünya sistemi haline gelemeyişinin ABD ve SSCB'nin o sıralarda izledikleri dış politikalar aracılığı ile açıklanmaya çalışılması.

Şema II

		Analiz Birimi					
		Aktör			Sistem		
Açıklama Birimi		Uluslararası Uluslararası					
		Birey	Ulusal Devlet	Uluslararası Kuruluşlar	Bölgesel Alt-sistem	Global Sistem	
Açıklama Birimi	Aktör	Birey	A ₁	B ₁	D ₁	F ₁	H
		Ulusal Devlet	C ₁	A ₂	B ₂	D ₂	F ₂
		Uluslararası Uluslararası Kuruluşlar	E ₁	C ₂	A ₃	B ₃	D ₃
	Sistem	Bölgesel Alt-sistem	G ₁	E ₂	C ₃	A ₄	B ₄
		Global Sistem	I	G ₂	E ₃	C ₄	A ₅

A₁ = Bir konuda BM örgütü teamüllerine ters düşen bir tutum izlediği söylenen bir Sekreteryaya'nın bu tutumunun, Genel Sekreter'in kişisel tercihleri ile açıklanmaya çalışılması,

A₂ = Bir ülkenin belirli bir dış politika amacını gerçekleştirmek için çeşitli stratejiler arasında yaptığı tercih, bu ülkenin sosyal yapısı ile açıklanmaya çalışılması,

A₃ = BM'nin, barışın korunmasına ilişkin çabalarının sınırlı kalışının, doğrudan örgütün işleyiş esasları (örneğin veto) çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,

- A₄ = Batı Avrupa entegrasyonunun daha süratle gelişemeyişinin, bölge ülkeleri arasındaki gelişme düzeyi farklılıkları ile açıklanmaya çalışılması,
- A₅ = Nükleer bir savaşın çıkma ihtimalinin, uluslararası sistem türleri ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılması,
- B₁ = Bir ülkenin, diplomasideki başarı ya da başarısızlığının, ülke diplomatlarının kişisel yetenekleri ve özellikleri ile açıklanmaya çalışılması,
- B₂ = 1950'lerin ortalarında NATO'nun Kitlevi Mukabele Doktrini yerine Esnek Mukabele Doktrini'ni örgütün yeni stratejisi olarak benimsemesinin, o dönemde teknolojiye ortaya çıkan yeni gelişmeler sonucunda ABD'nin dış politikasında meydana gelen bazı değişiklikler çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- B₃ = Batı Avrupa ülkeleri arasındaki rekabet ve bölgesel liderlik yarışının NATO ve AET içerisindeki sorunlar çerçevesinde ele alınarak açıklanmaya çalışılması,
- B₄ = 1970'lerdeki petrol krizinin Ortadoğu'daki Arap - İsrail çatışması çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- C₁ = Ülkelerin karar alma mekanizmalarının başında bulunanların savaşa karar verme sıklığının, ülkenin siyasal rejiminin türü ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılması,
- C₂ = Yunanistan'ın Bağlantısızlık hareketine karşı gösterdiği ilginin, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bu ülkelerin desteğine olan ihtiyacı ile açıklanmaya çalışılması,
- C₃ = Batı Avrupa entegrasyonunun başarı ya da başarısızlığının, bu bölgeye ilişkin ekonomik işbölümü ve karşılıklı bağımlılık olgusu çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,

- C₄ = Ortadoğu bölgesindeki 1956 Süveyş Krizi'nin, Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü iki kutuplu sistemde, bloklararası ilişkiler çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- D₁ = 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Türkiye aleyhine alınan 2212 sayılı kararın oluşmasının, BM Özel Temsilcisi Galo Plaza'nın hazırlayarak Genel Kurul'a sunduğu konuya ilişkin raporun Kurul üzerindeki etkisi ile açıklanmaya çalışılması,
- D₂ = Batı Avrupa'nın entegrasyonu olgusunun, Fransa, Federal Almanya ve İngiltere'nin konuya ilişkin tutumları çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- D₃ = Bağlantısızlar grubunun hangi bloka daha yakın bir tutum izlediğinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki oylamalar yardımcılığı ile açıklanmaya çalışılması,
- E₁ = Papa'nın Polonya olaylarına etkisinin, uluslararası bir kuruluş olan kilisenin Polonya'daki tutumu ile açıklanmaya çalışılması,
- E₂ = Özellikle 1950-1970 yılları arasındaki Mısır dış politikasının, bu ülkenin bölgede liderlik çabaları çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- E₃ = Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oluşan oy gruplarının ve bunlar arasındaki koalisyonların, uluslararası sistemin yapısı çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- F₁ = 1982 Ortadoğu Krizi çerçevesindeki gelişmelerin, M. Begin ve A. Sharon'un kişilikleri ve bu olaylar sırasında kullandıkları inisiyatifler ile açıklanmaya çalışılması,
- F₂ = SALT ile ilgili çalışmaların, ABD ve SSCB'nin global dış politikaları açısından değerlendirilerek açıklanmaya çalışılması,

- G₁ = Humeyni'nin Irak'a ve diğer Arap ülkelerine karşı izlediği politikanın, Ortadoğu bölgesindeki Şii-Sünni çatışması çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- G₂ = SSCB'nin Polonya'ya, ABD'nin El Salvador'a ilişkin olarak izledikleri politikaların, uluslararası sistemin liderlerinin «etki alanları» kavramı yardımı ile açıklanmaya çalışılması,
- H = Bir nükleer savaş çıkma ihtimalinin, ellerinde nükleer silah bulunduran tarafların karar alıcılarının, birbirlerinin tutum veya davranışlarını doğru veya yanlış algılamaları çerçevesinde açıklanmaya çalışılması,
- I = Görüşmelere katılan diplomatların kişisel inisiyatiflerinin zaman içerisinde azalması olgusunun, uluslararasındaki ulaştırma ve haberleşme teknolojisindeki gelişmelerle açıklanmaya çalışılması.